

feszes voltával igyekezett körülbronzozni. Ezért e szonettek keményen pattogó rímelése, ezért maga a koncentrált figyelmet követelő szonettforma, s ezért a sokszor szinte kínos gond, ahogy a szavakat keresi, s épp ez az igyekezet okozza, hogy az ihlet spontaneitása megtörik, s többnyire a formai eszközök szorítják korába a költői képzelet szabad szárnycsapásait.

Igazi elhithető erővel, az őszinteség sokszor csontig ható hitelével inkább azok a versei szólnak, melyekben életével, költészetével vet számot, melyekben a télbe forduló ős kopár színeit festi, s az utolsó, nagy útra készülődik:

*Már készülődöm, Istenem,
Hogy hozzád menjek,
Hogy felragyogjanak nekem
A szem nem látta mennyek.*

A valaha tündöklően induló pálya olyan lett ezekben a magányos, bajokat, betegségeket hozó esztendőkbén, „mint fogyó hold, mely naponta kisebb, / és fényzik-rája egyszercsak kilobban”. Valaha arany-gályán akart behajózni a csodálatos kikötőbe, most megfáradva kopogtat a titokzatos égi ajtókon, megalkotva a modern katolikus líra egyszerűségükben magukkal ragadó „halál-verseit”. „Már készülődöm” — írta egyik utolsó verse címéül, s 1959 novemberének elején indult el a hosszú útra.

Pályájának legfontosabb erővonalait elsősorban a *Toronyzene* címmel megjelent válogatott gyűjtemény előszavának tükrében vehetjük ki a legélesebben. Félig-meddig tragikus út az övé, hisz az irodalom fő sodrából szorult előbb a „vidéki költő” pozíciójába, majd az elfeledés számúzttségébe. Elettűve mégis jelentős tanulságokat kínál, hisz elfeledve, kicsit félreismerve is a huszadik századi magyar katolikus költészet egyik legjelentősebb — ha nem a legjelentősebb — alakja volt, aki erényeivel követésre biztat, botlásait korrigálva pedig a katolikus művészet még tisztább modelljének közelébe férkőzhetünk.

ÖNARCKÉP

Részletek egy önéletrajzból

Írta HARSÁNYI LAJOS

Eszterháán

Sikeres vizsgáim után Széchenyi püspök kihallgatáson fogadott és közölte velem, hogy kinevezett herceg Esterházy Miklós családjához nevelőnek és udvari káplánnak. Bölcs tanácsokat adott, hogyan viselkedjem a hercegi családnál. Szüleimhez utaztam, akik örömmel, de aggodalommal is fogadták a hírt. Félték, hogy nem állom meg a helyemet. Megnyugtattam őket, hogy elég tapasztalatot szereztem már Széchenyiéknél.

Az eszterházi állomáson hercegi hintó, libériás kocsis és cilinderes inas várt. Negyedóra alatt berobogtunk az erdők és parkok közt álló világhírű kastélyba. Tudtam, hogy a gyönyörű épület a versailles-i királyi kastély mintájára épült. Kisebb, de művészi.

A kastélyban egyenruhás inasom várt. Bevezetett a kápolnához közel fekvő földszinti lakosztályomba. Nem, nem félreértés. Jól hallod, kedves olvasóm: lakosztályomba. Mert az volt. Három gyönyörű szobából állt. Egy zöld selyem kárpitozású mennyezetes ágyval ellátott, öltözködő- és fürdőszobából álló hálószobából, egy sárga selyemmel kárpitozott szalonból és egy fahéjszínű dolgozószobából. Az ablakok földig értek, bármikor kiléphettem rajtuk a parkba. A bútorok XIV. Lajos korabeli stílusban.

Szédültem.

Inasom segített az átöltözésben, majd eltávozott, hogy érkezésemről jelentést tegyen a hercegi családnak. Hamarosan visszajött és közölte velem, hogy öhercegségeik a márványteremben várnak.

Az inas egész sor termen és szobán vezetett végig, köztük egy fekete lakk szobán, melynek falain japán aranymadarak repdestek. Majd beléptünk a márványterembe. Több helyen oszlopok és pillérek tartották a hatalmas, freskókkal és stukkókkal díszített fehér-arany mennyezetet. A terem közepén sok finomművű zsöllye, kerti szék állt nagyvirágos, hűvös párnákkal.

A hercegi pár felállt.

Karcusú, magas, szép fiatal pár.

Igen barátságosan fogadtak, hellyel kínáltak. Érdeklődtek utazásomról, családi körülményeimről, és köszönték Miklós püspök előzékenységét, hogy oly gyorsan teljesítette kérésüket és küldött nekik Tisztelendőt, akit ők szeretnének röviden Tiszteinek nevezni, ha nincs ellene kifogásom.

Dehogyan volt.

Kiizentek a parkba, ahol a gyermekek szép Mayerhofjukban játszadoztak nevelőikkel. Jöttek is nyomban. Egy fehérhajú, kővér angol nevelő, két szörnyen csúnya francia és egy sárgahajú német nevelő. Az élükön, mint fehér pillangó, beröppent egy gyönyörű kislány, a legidősebb gyermek: Mária hercegnő. Kilenc éves volt. Mellette a hét éves elsőszülött fiú, az Erbprinzip, magyarul örökös herceg, a hitbizomány leendő ura, Pál herceg. A harmadik gyermek, a kis Antal herceg mindössze öt éves volt.

A szülők három nyelven bemutatnak a nevelőknak, majd elém állították a gyermekeket és figyelmeztették őket, hogy szófogadók és engedelmesek legyenek a jó Isten szolgájának, aki máától fogva vigyáz rájuk és oktatja őket minden szépre-jóra.

A gyermekek kezüket nyújtották. Én megsimogattam a fejüket és mosolyogtam. A beszélgetés magyarul folyt. A nevelők hallgattak. A hercegné megkérdezte, beszélek-e nyelveket. Közöltem, hogy nyelvtanilag ismerem és értem a német és a francia nyelvet, de gyakorlatom nincs. Nem merek megszólalni. Mosolyogva tolmácsolta válaszomat a nevelőknak, engem pedig biztatott, hogy csak szólaljak meg bátran. Nem baj, ha hibásan szólok. Legfeljebb kikacagnak, de nyomban ki is igazítanak, és így néhány hónapi gyakorlat után elég jól fogom beszélni a két idegen nyelvet. A tanácsot megfogadtam, és félév múlva akkora gyakorlatra tettem szert, hogy sokszor észre se vettem, milyen nyelven beszélek. Különösen francia kiejtésem lett hibátlan. Külföldön mindenki franciának nézett.

Az eszterházai kastély udvari pompája óriási hatással volt rám a két szobás szülői és a „kék” szobás tanítói ház után. A palota berendezése Mária Teréziát idézte. Érintetlenül álltak a szobák, melyekben a nagy királyné lakott eszterházai tartózkodása idején. Megvolt a régi színház, melyben Haydn, az Esterházy hercegek karnagya vezényelt. Villany nem volt a kastélyban. Nem engedték bevezetni. Helyette óriási kandeláberek, csillárok, fali gyertyatartók szórták a fényt.

Mindjárt az első vacsorán elbűvölt az asztal gyertyavilágítása. Hosszú sorban húzódtak végig az ezüst gyertyatartók, bennük nyurga, fehér gyertyák színes ernyőkkel, hogy a láng ne bántsa a szemet. Az ernyők mindig olyan színűek voltak, mint az asztal virágdíszje. Piros rózsánál piros, ibolyánál kék, szegfűnél fehér ernyők. A hercegné kedvenc virágja a szegfű volt. Nyáron az egész kastély levegője terhes volt a szegfű nehéz, fűszeres illatától.

Első napjaim azzal teltek el, hogy bejártam a kastély minden termét. Mint kis pástortyerek, aki királyi palotába téved, mohón élveztem a tánc-, a tükör- és márványterem szépségeit. Gyönyörű volt a személyzet egyenruhája is. A hercegnét az asztalnál pazar zsinóros magyar ruhás inasa szolgálta ki. A herceget zöld ruhás vadásza, a többi vendéget Esterházy-frakkos inasok. A frakk sötétkék volt, sárga mellénnyel, fehér lepkenyakkendővel, a rokokó teljes színpompájával...

Napirendünk így folyt le. Minden reggel nyolckor miséztem a kastély gyönyörű kápolnájában. Pál és Antal hercegek piros, csipkeinges ruhában ministráltak. A misén az egész család részt vett a vendégekkel együtt. Mise után gazdag reggelihez ültünk, utána kilenc óraker megkezdődött a tanulás. A három gyermeket az elemi iskola tárgyaira tanítottam, különös figyelemmel a hittanra és a magyar nyelvre. A hercegi család mindig magyarul beszélt. A nevelők az idegen nyelveket tanították. Kis tanítványaim a négy nyelv tanulása közben bizony sokszor összekeverték a szavakat. Mikor a kis Antal herceget az elemi iskola első osztályából vizsgáztattam a kismartoni kastélyban, az elnöklő tanfelügyelő a beszéd- és értelemgyakorlatból azt kérdezte tőle:

— Ki csinálja az asztalt?

— A Tischler — vágta ki a fiú.

Délután háromtól ötig szintén tanultunk. Uzsonna után pedig kocsikáztunk. Pál herceg négyes pónifogatot hajtott. Persze mellette ült a kocsis, és hátul én. Kellő távolságban jött a többi gyermek kocsija. Azokon a nevelőnők ültek. Így jártuk be a szomszédos falvakat, Fertőszéplakot, Szentmiklóst, Endréded, Söttört, sőt néha Kapuvárig is eljutottunk. Kocsikázás után a gyermekek még játszottak a Mayerhofban lévő játékerükön, a különböző tornaszereken, mászókon, nyújtókon, gyűrűkön. A mayerhófi istállójukban egész kis állatgyűjteményük volt, köztük hat fehér csacsi. A szelid állatokat színes olajfestékekkel díszített szicíliai kordékba fogták, és azokon kocsikáztak a park útjain.

Ebben a változatos életmódban is időt szakítottam arra, hogy figyelemmel kísérem a bírálatokat, melyek első könyvemről, az „Új vizeken járok”-ról megjelentek. Izgatottan vártam főként a katolikus lapokat és folyóiratokat. Meghökkenett az ellenszenv, mellyel a bírálatok általában fogadták. Különösen fájt, hogy értelmetlenséggel vádoltak és számon kérték benne a katolikust és a papot. Az „Elnémult kócsag” című kis verset különösen megrótták. Hadd írjam ide:

*E nádvidéken szeretnék meghalni
Lótuszvirágos, puha lápon,
Mikor a nap halódva száll le
Sírjába túl a sárga tájon.*

*Vízi madarak milliónyi hangja
Zengjen búcsúztató nótákat*

*S kíséretül harsogva zúgjanak
A mérhetetlen sárga nádak.*

*S majd éjszakákon, ha elül a szél,
S valaki elmegy itt a lápon,
Porom felett emlék gyánánt egy
Elnémult fehér kócsag álljon.*

Azt írta az egyik lap, micsoda katolikus pap az, aki sírja fölé nem Krisztus keresztlét kívánja, hanem egy kócsag szobrát. Az egyetlen katolikus napilap, az „Alkotmány” volt az, mely elismeréssel szólt a kis kötetéről és azt írta, hogy modernsége a legkisebb hibája.

A hercegi udvarban tudták, hogy megjelent egy verseskötetem, de nem nagy érdeklődést keltett. Ez bántott. Azonban fékeztem magam annyira, hogy sohase hoztam szóba. Annál nagyobb figyelmet keltettek prózai írásaim, melyek a „Soproni Hírlap”-ban jelentek meg. Ezek a kis írások színes leírást adtak fraknói, lékai, nagyboldogasszonyi, csornai kirándulásainkról, melyeket a hercegi családdal tettem. Egyszer hatalmas vízi alkotmányon eljutottunk a Fertő olyan részére, ahol teljes pompájában föltárult előttem a kékezüst tó gazdag világa. Az örökké zizegő, suttogó nádas, a vízi madarak színpompája, kiáltozó kardala. Elém tárult a Hanyóság. A beláthatatlan rétek, melyeken gulyák legeltek. A gémelek, gólyák, vadkacsák, bölömbikák, nádi verebek. Eszembe jutottak gyerekkorom virágai. Most valóban láttam őket, a Hanyóság roppant térein nyíló, minden keleti szőnyegnél színdúsabb változatban. Fölfödöztem a Fertő-tájat, melyet kissé ázsiai méretekben perzselt a rekkenő hőség.

Csakúgy ömlött belőlem a vers. Néha naponta kettőt, hármat is írtam, és mind a Fertő-tájat idézte.

Ezek a nádi versek sűrűn jelentek meg a fővárosi lapokban és folyóiratokban. Az összes katolikus lapok Harsányi-verset kezdtek közölni, és nagyon meglepett, hogy első kötetem kedvezőtlen fogadtatása ellenére milyen nagy figyelmet keltettek. Nem tudom, a tárgy újdonsága, vagy az új, bár még tétovázó modern hang okozta-e a figyelmet.

Az esztergomi írói napok

Mintegy harminc katolikus szépíró gyűlt egybe. Tanácskozásainkat a bencés gimnázium egyik termében tartottuk. Üléseinken felváltva elnököltünk: Sík Sándor és én. Sorra vettük és megtárgyaltuk szépirodalmunk minden időszerű kérdését. Az írók egymás után keltek fel, hogy elmondják véleményüket, terveiket, panaszait, sérelmeiket. Nagy örömünkre az ellenzéki fiatalság túlsúlyban jelent meg. Ezek elsősorban a katolikus szépirodalom rosszul értelmezett szűk keretét kifogásolták. Fölpanaszolták, hogy ha katolikus témában az élet véres valóságát érintik, nyomban eretnekséggel vádolják őket. Ők pedig nem hajlandók „fehér irodalmat” csinálni kedves apácák, édes kispapok és csillagkeresztes vénkasszonyok számára. Sokat panaszkodtak a műkedvelő katolikus papokra is, akik fércműveikkel rongálják a művészi katolikus írók becsületét. Hangoztatták a tö-

rekvést tökéletes művészi formára és tiltakoztak, hogy magas egyházi méltóságok pártfogása helyettesítse a művészi értékelést.

Heves támadásokat intéztek katolikus szépirodalmi, sőt tudományos folyóirataink konzervatív irányzata ellen. Név szerint támadták az „Élet” és a „Katolikus Szemle” jelen lévő szerkesztőit maradi felfogásuk, szűk látókörük és tájékozatlanságuk miatt. Különösen heveskedett egy fekete fiatalember, akit eddig személyesen nem ismertem. Horváth Béla volt, József Attila barátja, az első katolikus proletárköltő. „Legjobb a lehetetlen” című verskötetében súlyos versek voltak az elnyomott proletárokról, városszéli nyomortanyákról és Krisztusról, a szegények egyetlen barátjáról. Elmondta, hogy mikor a „Katolikus Szemle”-hez beküldött néhány verset magyar fordításban a világhírű francia költőtől, Paul Claudeltól, a szerkesztő azzal az indoklással utasította el kérését, hogy nem közölhet verseket — ismeretlen külföldi költőtől.

— Ilyen emberek szerkesztik a magyar katolicizmus hivatalos lapját — dörgötte Horváth —, akik nem ismerik Paul Claudelt, Európa legnagyobb élő költőjét.

Tóth László, a „Nemzeti Újság” kitűnő főszerkesztője lépett közbe. A támadó modort leszámítva azonosította magát Horváth Bélával és ünnepélyes ígéretet tett, hogy mostantól fogva még jobban megnyitja a katolikus politikai lapok nagy nyilvánosságát a fiatalok előtt.

Leszögezem, hogy Tóth László az ígéretét becsületesen teljesítette, és attól fogva fiataljaink a „Nemzeti Újság”-ban, „Új Nemzedék”-ben és a „Képes Krónika”-ban sűrűn szerepeltek.

Az írónap naggyűjút is a fiatalok sütötték el. Aradi Zsolt, Balla Borisz, Justh Béla és Possonyi László bejelentették, hogy a modern francia katolikus szépirodalom felé kívánnak tájékozódni, és a „Vigile” mintájára új magyar folyóiratot indítanak „Vigilia” címmel. A folyóirat vaskos kötet alakjában negyedévenként jelenik meg, és nemcsak a magyar, hanem a külföldi, elsősorban a francia katolikus szépirodalom legszebb alkotásait is közölni fogja. A három beérkezett költőt, Sík Sándort, Mécs Lászlót és engem megkértek, dolgozzunk az új folyóiratba. Később arra is engedélyt kértek, hogy hármunk nevét, mint főmunkatársakét a lap homlokára tűzhessék. Kívánságukat természetesen teljesítettük. A „Vigilia” meg is indult, és országos feltűnést keltett hatalmas kötetével és gazdag tartalmával...

Az esztergomi írónapok nem voltak meddők. Tisztultak a fogalmak, tágabb látóhatár nyílt, új szerkesztők kerültek a folyóiratok élére, és megszületett a „Vigilia”.

Ennél is fontosabb volt, hogy nagyobb érdeklődés és művelési kedv támadt kivált fiatal írónkban a széppróza, az elbeszélés, regény, sőt a dráma felé. Versköltőnk kissé sok is volt, és ezek majdnem mind papok voltak. Hármunkon kívül az Assisi igézetében élő Kocsis László, a szelíd és pompás technikájú Mentés Mihály, a kemény Székely László, a kuruckodó Vitnyédi Németh István, a hevülékeny Magasi Artúr, a nyírségi Nagy Miklós, a humorra is hajló Városi István, a nagyon modern Ágoston Julián és még mások. Világi költőink mintha kedvetlenek lettek volna a sok papköltő sikere láttán, pedig mindegyik szép tehetséggel jelentkezett. Ezek voltak: Ósz Iván, Finta Sándor, Bárdosi Németh János, a fiatalok között Horváth Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Berényi László és mások. A legfiatalabbakról, Pusztai Sándorról, Tűz Tamásról, Csanád Béláról itt nem emlékezhettek meg, ők még az idő méhében rejtőztek, és az esztergomi napokon természetesen nem jelenhettek meg.

A regény, általában a széppróza felé inkább világi katolikus írónk fordultak. A kitűnő újságíró és lapvezéren, Tóth Lászlón kívül főként a nagytehetségű Ijjas Jankovich Antal, aki a Jankovich nevet lassanként elhagyta és csak az Ijjast használta. Őt tartottam a katolikus regény legnagyobb ígéretének. Nagy kár, hogy Bangha Béla a tudományos irodalom felé szorította, noha Dantéről írt regénye, továbbá a „Mirandola fordulása” és tündöklő elbeszélései, mint például az „Izenet”, „A kupola”, vagy a „Sötét hajnal” a modern katolikus széppróza csúcsait jelzik. És a többi világiak, a balatoni halászeletet ecsetelő Váth János, a zseniális Balla Borisz, Justh Béla, az európai látókörű Aradi Zsolt, Szira Béla, Thurzó Gábor, a kiváló színpadi szerző Kállay Miklós, Possonyi László, Saád Béla, Fekete István, Gáspár Jenő és mások mind-mind a katolikus széppróza művelése felé fordultak. Ha a második világháború ki nem tör, a virágzó katolikus versköltészet mellett a katolikus regény és dráma is megszületett volna.

A Pannonhalmi Helikon

A „Pannonhalmi Helikon”-ról is meg kell emlékezni. Mivel bencés diák voltam, a bencés rend kissé büszke volt rám, Kelemen Krizosztom főapát pedig legjobb barátaim közé tartozott. Többször hívott Pannonhalmára, és én több író társsal sokszor vendége voltam az ősi monostornak. Így ötlött fel bennem a gondolat, hogy helikoni találkozóra néha megjelenhetnének Pannonhalmán az összes katolikus írók.

Az ötletet Krizosztom főapát nagy lelkesedéssel fogadta és kijelentette, hogy nyaranta, amikor bőven van férőhely a növendékek távolléte miatt, több napig igen szívesen látja vendégül a katolikus írókat.

Nem új irodalmi társaságról volt szó, hanem csak munkaközösségről és baráti találkozókról, ahol a katolikus írók gyümölcsöző eszmecserét folytathatnának és egymáshoz lélekben közelebb kerülhetnek. A „pannonhalmi” jelzőt azért adtam neki, hogy vele jelezzük a Helikon katolikus gyökereit. A főapát arra kért, állítsuk össze a meghívandó katolikus írók névsorát, a meghívókat majd ő küldi szét a bencés rend nevében.

Mécs László Rábapatonára érkezett, hogy a tervet részletesen megbeszéljük. Sík Sándor nem tudott hozzám jönni, mert szegedi egyetemi tanársága nem engedte. Méccsel ketten megállapodtunk abban, hogy a Helikont a következő nyárra meghirdetjük, a meghívandók névsorát összeállítjuk, és javaslatot teszünk egy „Pannonhalmi Helikon” című szépirodalmi folyóirat és egy azonos nevű könyvkiadó vállalat megindítására, mely kizárólag katolikus szépirodalmi műveket, elsősorban regényeket, elbeszéléseket, útirajzokat, színműveket és verseket adna ki, de csak minden tizedik lehet verskötet, a többi széppróza. Így akartuk az olvasóközönség igényét kielégíteni, mert tudtuk, hogy a szép vers ugyan nagy dolog, de gyakorlatilag fontosabb a regény és a dráma.

A tervezetnél azonban váratlan nehézségre bukkantunk. Sík Sándor, akivel az úgyról levélben tárgyaltam, azt kérdezte tőlünk, kiket akarunk meghívni a Helikonra. Mécsnek az volt az álláspontja, hogy mindenkit, akiben tehetséget látunk. Öreget, fiatalt, papot, világít egyformán. Én, a higgadtabb dunántúli, bizonyos válogatást kívántam a katolikus írók jobbjai között.

— De ki a katolikus író? — kérdezte Sík újabb levelében.

Valóban súlyos kérdés.

Kit nevezhetünk igazán katolikus írónak? Azt-e, aki katolikusnak van keresztelve? Bizonyára nem. Azt-e, aki katolikus témát dolgoz fel, de maga közismeretlen pogány? Például katolikus író-e Gárdonyi a maga zűrzavaros lélekvándorlásával? Vagy Herczeg Ferenc, aki megírta az „Élet kapuját”-t, de a „Kék rókát”-t is? Vagy Gulácsy Irén és Babits Mihály? Ezeket meghívjuk-e Pannonhalmára? Ha őket meghívjuk, akkor még sok más magyar író is meg kell hívni, és a Helikon Helikon lesz, de lemarad a jelzője. Aztán meghívjuk-e a katolikus dilettánsokat? A sok kedves tollforgató papot, akik írogatnak, de nem igazi írók? Ha nem hívjuk meg őket, halálos sértődések támadnak. Ha pedig meghívjuk őket, papi gyűléssé válunk, és az igazi, vérbeli katolikus írók el se jönnek.

Törtük a fejünket.

Végül arra az elhatározásra jutottunk, hogy hármunk közé hívjunk meg csak négy elismert világi szépirot, és az első Helikonon csak ez a hét ember jelenjen meg. Ezek alkossák a Helikon magvát. Ők aztán egészítsék ki magukat további helikonistákkal közös és egyhangú megállapodással. Azonban itt is megakadtunk. Ki legyen a négy világi író? A fiatalokat mellőzhetjük-e? Annyit tárgyaltunk az úgyról, hogy már belefáradtunk, és végül is lemondunk a Helikon összehívásáról.

Jegyzet. Az **Únarckép** részleteit Pető Lajos egyházaskeszei c. esperesnek, Harsányi irodalmi hagyatéka gondozójának szívességéből, a nála lévő kézirat alapján közöljük, minden változtatás nélkül. Korábban már közöltünk szemelvényeket az önéletrajzból, 1969 októberében. — A szereplő nevekhez jegyzeteket fűzni fölöslegesnek véltük; vagy ma is ismert személyekről van szó, vagy a szövegből kiderül kiletük. — A Pannonhalmi Helikon kérdésében Sík Sándor álláspontja részletesen olvasható múlt számunkban közölt levelében.